

*Теличко Н. В., кандидат педагогічних наук,
доцент кафедри іноземних мов Мукачівського
державного університету (м. Мукачево)*

АКСІО-АКМЕОЛОГІЧНА МОТИВАЦІЯ ФОРМУВАННЯ ПЕДАГОГІЧНОЇ МАЙСТЕРНОСТІ МАЙБУТНЬОГО ВЧИТЕЛЯ ПОЧАТКОВИХ КЛАСІВ

У статті зазначено, що проблема професійної мотивації розглядається дослідниками у різних контекстах. Конкретизовано сутність понять «мотив» і «мотивація». Розглянуто сутність і науковий внесок дослідників у розвиток когнітивних, психоаналітичних, біологізаторських теорій мотивації. Окреслено специфіку аксіологічного та акмеологічного підходів до формування педагогічної майстерності майбутніх учителів. Узагальнено, що аксіо-акмеологічна професійна мотивація майбутнього вчителя для оволодіння основами педагогічної майстерності передбачає інтеграцію аксіологічного й акмеологічного підходів, що розглядається науковцями як ціннісне ставлення особистості до досягнення певних вершин у процесі професійного розвитку.

Ключові слова: мотив, мотивація, аксіологія, акмеологія, аксіо-акмеологічна професійна мотивація

В статті вказано, що проблема професійної мотивації розглядається дослідниками в різних контекстах. Конкретизовано сутність понять «мотив» і «мотивація». Розглянуто сутність і науковий внесок дослідників у розвиток когнітивних, психоаналітичних, біологізаторських теорій мотивації. Окреслено специфіку аксіологічного та акмеологічного підходів до формування педагогічного мастерства майбутніх учителів. Узагальнено, що аксіо-акмеологічна професійна мотивація учителя для оволодіння основами педагогічного мастерства передбачає інтеграцію аксіологічного та акмеологічного підходів, що розглядається науковцями як ціннісне ставлення особистості до досягнення певних вершин у процесі професійного розвитку.

Ключевые слова: мотив, мотивация, аксиология, акмеология, аксио-акмеологическая профессиональная мотивация

Постановка задачі у загальному вигляді. Проблема мотивації і мотивів визнається в наукових колах однією із основоположних, оскільки розкриває зміст спонукальних механізмів активності людини, що актуалізує досконале їх вивчення у світлі професійної мотивації майбутніх фахівців і діяльнісного підходу до її формування [8, с. 301]. Історичний підхід до аналізу проблем мотивації і мотивів, дав змогу узагальнити, що дослідження цих феноменів бере початок у наукових працях Аристотеля, Демокріта, Платона, Сократа та ін. Дослідження мотивації та мотивів людини набуло різнопланового характеру в ХХ ст., що призвело до появи термінологічних труднощів та окресленні проблеми: в ідентичному чи синонімічному значенні вживати поняття «мотив» і «мотивація». Адже у наукових колах тлумачення цих понять знаходить відображення у майже п'ятидесяти теоріях мотивації.

Аналіз останніх досліджень і публікацій свідчить, що проблема професійної мотивації розглядається дослідниками у різних контекстах. Так, на думку науковців, важливим фактором продуктивності фахової освіти є її мотивування [3], що потребувало визначення

методологічних основ формування позитивної мотивації у студентів до застосування змісту освіти [2]. Дослідники розглядають мотивацію одним із засобів формування життєвої компетентності особистості [6], складовою якої є і професійна компетентність. Таким чином, формування основ педагогічної майстерності майбутніх учителів, що базується на належному рівні їхньої професійної компетентності, передбачає саме професійну мотивацію студентів для досягнення у фаховій діяльності вершин педагогічної майстерності.

Метою статті окреслено визначення сутності аксіо-акмеологічної мотивації формування педагогічної майстерності майбутнього вчителя початкових класів.

Викладення основного матеріалу. Дефінітивно-термінологічний аналіз понять «мотив» і «мотивація» свідчить, що їх тлумачення розкриває сутність *мотиву* як причини, приводу для певної дії; *мотивація* розглядається як сукупність мотивів, мотивування; доведення необхідності скоєння певних учинків [1, с. 692]. На думку мислителів минулого, головним у потребах, бажаннях, прагненнях, властивих кожній людині, є розуміння місця, яке вони

посідають у її житті (Сократ), керівництва з боку «розумної і благородної душі» (Платон), хоча помірність у задоволенні потреб, на думку Геракліта, сприяє розвитку і вдосконаленню інтелектуальних здібностей людини. Аристотель, пояснюючи механізми поведінки людини, вважав, що прагнення завжди пов'язані з метою, що має певне значення для особистості [4].

У когнітивних теоріях мотивації, представниками яких є В. Джемс, Х. Хекгаузен, Дж. Роттер, визнається провідна роль свідомості в детермінації поведінки людини. Ученими, які доклали певний науковий внесок у розвиток когнітивних теорій мотивації, було введено до наукового обігу такі поняття, як життєві цілі, когнітивні фактори, цінності, очікування успіху, страх невдач, рівень домагань. Основоположним процесом у цих теоріях дослідники вважали прийняття рішення, яке певним чином відображає діяльність людини. У психоаналітичних теоріях мотивації, яку обґрунтовували З. Фройд, В. Макдауголл та ін., передбачалося опертя організації діяльності на соціальні норми і цінності, які особистість присвоює (інтеріоризує) у процесі соціалізації. У біологізаторських теоріях (Ж. Нюттен) поняття «мотивація» використовується для пояснення причин активності організму, говорячи про мобілізацію енергії [8].

Зазвичай мотивацію «пов'язують з потребами і мотивами, світоглядом людини й особливостями її уявлення про себе» [4, с. 18]. Корифеї педагогічної науки також приділяли особливу увагу різним аспектам розвитку цього феномену. Так, вивчаючи проблеми мотивації діяльній поведінки особистості, Л. Виготський, акцентував увагу на розділенні таких понять, як мотив і стимул, обґрунтовував сутність явища «боротьби мотивів». Д. Узнадзе розглядав мотивацію з позиції «теорії установки», зазначаючи, що джерелом активності є потреба. Водночас, вивчаючи мотивацію як особливий вид детермінації поведінки, Є. Ільїн наголошував, що не всяка причинна зумовленість поведінки може бути мотивом, а тільки та, що пов'язана з внутрішніми спонуканнями людини [4].

Конкретизуючи розуміння науковцями поняття «мотив», Є. Ільїн узагальнює, що Л. Божович розглядає *мотив* як уявлення та ідеї, почуття і переживання; у Х. Хекхаузена

– це теоретичний конструкт, потреби й прагнення, спонуки і схильності; П. Рудик розуміє цей феномен як бажання, звички, думки та почуття обов'язку; за К. Платоновим – це психічні процеси, стани й властивості особистості; у А. Маслоу – установки; за Ж. Годфруа – це потреби, за якими відбуваються дії суб'єкта, (наприклад, потреба в досягненні – «мотив досягнення») та ін. [4, с. 18-19].

Існує думка, що поняття «мотив» необхідно закріпити за стійкими утвореннями мотиваційної сфери у вигляді уречевлених потреб. У цьому сенсі доцільно враховувати розуміння окресленої проблеми І. Мельничук, котра узагальнює підходи науковців до тлумачення *мотивації*. Дослідниця зазначає, що цей феномен розглядається як сукупність факторів, що детермінують поведінку (К. Мадсен), як сукупність мотивів (К. Платонов), як спонукання, що викликає активність організму й визначає її спрямованість, як процес психічної регуляції конкретної діяльності (М. Магомед-Емінов), як процес дії мотиву та як механізм, що обумовлює виникнення, спрямованість і способи здійснення конкретних форм діяльності (І. Джидарьян); як сукупну систему процесів, що відповідають за спонукання до діяльності (В. Вілюнас) [8, с. 304].

Аналізуючи психологію особистості, Н. Ліфарєва стверджує, що слово «мотивація» використовується в сучасній психології у двоякому смислі, позначаючи: 1) систему чинників, що детермінують поведінку (сюди відносяться потреби, мотиви, цілі, наміри, прагнення); 2) характеристику процесу, що стимулює і підтримує поведінкову активність на певному рівні. Дослідниця визначає мотивацію як сукупність причин психологічного характеру, що пояснюють поведінку людини, її початок, спрямованість і активність, і стверджує: «Уявлення про мотивацію виникає при спробі пояснення, а не опису поведінки. Це пошук відповідей на питання типу «чому?», «навіщо?», «з якою метою?», «який сенс?». Виявлення й опис причин стійких змін поведінки і є відповіддю на питання про мотивацію вчинків, з яких вона складається» [7, с. 161].

Будь-яка діяльність, в тому числі й у напрямі опанування основами педагогічної майстерності, може пояснюватися внутрішніми і зовнішніми причинами. У

першому випадку йдеться про мотиви, потреби, цілі, наміри, переконання, соціальні установки, ідеали, професійні цінності майбутнього педагога, його професійні інтереси тощо, а в другому – про стимули, зовнішні впливи, умови, обставини діяльності. Іноді всі психологічні чинники, які наче зсередини визначають поведінку людини, називають особистісними диспозиціями. Тоді, відповідно, розглядають диспозиційну та ситуаційну мотивації як аналоги внутрішньої та зовнішньої детермінації поведінки. Встановлено, наприклад, що навіть на однакові запитання людина відповідає по-різному залежно від того, де і як ці питання ставляться. Тому практично будь-яку дію людини доцільно розглядати як подвійно детерміновану: диспозиційно і ситуаційно [7, с. 161].

Професійна мотивація до формування педагогічної майстерності сучасного вчителя передбачає сформованість у нього потреби у творчій самореалізації, а тому розглядається дослідниками у сенсі висвітлення теоретичних основ формування та розвитку його професійно-педагогічної майстерності та творчості, становленні професійно-гуманістичних мотивів сучасної педагогічної діяльності. Науковці аналізують процес набуття педагогічної майстерності вчителя як результат реалізації його прагнення до професійного розвитку, використовуючи засоби професійного самовиховання педагога. Констатуючи, що саморозвиток і педагога, і учня цілком залежить від педагогічної майстерності вчителя, дослідники наголошують на важливості усвідомлення вчителем цільових орієнтирів і ціннісного ставлення до самовдосконалення, самопізнання, самоаналізу, що входять у його мотиваційну сферу.

Таким чином, формування у студентів ціннісного ставлення до фахової підготовки, що сприятиме набуттю ними ґрунтовних професійно орієнтованих знань, практичних умінь майстерного виконання педагогічних функцій, що є показником засвоєння основ педагогічної майстерності та визначається як професійна мотивація майбутнього вчителя. Мотиви майстерної педагогічної діяльності повинні мати особистісно ціннісний характер для студентів, що передбачає сформованість внутрішньої мотивації. Тому вважаємо, що професійна мотивація передбачає здебільшого формування внутрішньої

мотивації майбутніх учителів до професійного зростання і лише в окремих випадках – зовнішнього спонукання студентів до оволодіння основами педагогічної майстерності.

У цьому сенсі слушною є думка Є. Ільїна, що внутрішня мотивація, що зумовлюється сформованістю особистісних цінностей, з погляду задоволеності працею (навчальною, професійною) та її продуктивністю, є найбільш ефективною. Далі, за рівнем позитивного впливу на особистість, іде зовнішня позитивна мотивація (похвала, висока оцінка діяльності). Водночас зовнішня – як позитивна, так і негативна мотивація (низькі оцінки, зауваження, завищені вимоги) – порівняно з внутрішньою мотивацією характеризується меншою стійкістю, тому швидко втрачає свою стимулювальну силу [4, с. 278].

Ураховуючи результати досліджень мотиваційних процесів, ми погоджуємося з думкою Є. Ільїна, що для високої рівня результативності та продуктивності будь-якої праці (навчальної роботи студента чи подальшої його професійної діяльності за фахом на рівні педагогічної майстерності) найбільш оптимальним є співвідношення, де основне місце посідають внутрішні мотиви (ВМ), які підкріплюються позитивними зовнішніми мотивами (ПЗМ), за умов мінімізації (або виключення) впливу негативних зовнішніх мотивів (НЗМ), що знайшло відображення у формулі К. Замфіра (за інтерпретацією Є. Ільїна), де $ВМ > ПЗМ > НЗМ$ [4, с. 279].

Оскільки засадничими факторами професійної мотивації майбутнього вчителя є сформованість фахових цінностей у студента, відтак актуалізується формування ціннісних орієнтацій на засадах аксіологічного підходу. Вивчення дослідниками педагогічних явищ, розкриття сутності педагогічних цінностей і, зокрема, формування професійної мотивації базується на аналізі ключових понять, що складають ціннісно-смыслову сферу особистості майбутнього вчителя, на визначенні ціннісних орієнтирів і когнітивних структур у діяльності педагога.

Основою аксіологічного підходу (грец. *aksios* – коштовний) є філософське вчення – аксіологія, що визначається як наука про моральні, етичні, культурні цінності як

сміслоутворювальні основи людського буття, що визначають напрями і мотивованість людського життя, діяльності, вчинків. Витоки аксіологічного вчення пов'язуються з іменем Г. Лотце завдяки використанню науковцем поняття «*значущості*» як специфічної характеристики мислительного змісту, що в естетичних і етичних контекстах використовувалося в аналогічному сенсі поняття «*цінності*» [8, с. 123].

У суспільстві постійно відбувається еволюція цінностей. Відтак філософське тлумачення аксіологічних підходів спрямовується на аналіз смислів і людського буття, його ідеалів та імперативів. Цінності кожної людини формують її *ціннісні орієнтації* та відображають вищі рівні спрямованості особистості, загальну зорієнтованість діяльності людини на щось значуще для неї, наприклад, на опанування основами педагогічної майстерності. Таким чином, *ціннісні орієнтації* стосуються основних сфер самореалізації людини [8, с. 124], якими є освіта, професійна діяльність і вищий рівень професійної діяльності – майстерність. Соціологи стверджують, що система ціннісних орієнтацій виступає рівнем саморегуляції і реалізується у поведінці особистості.

Цілісний процес розвитку ціннісно-сміслової сфери людини розглядається як *аксіогенез* особистості, що має різноманітні вияви:

– мотиваційні ставлення, диспозиційні утворення (*ціннісні орієнтації*);

– мотиваційні чинники (потреби, інтереси, ідеали, загальну спрямованість діяльності і поведінки і зміст моральної колізії);

– емоційно-ціннісні характеристики процесу переживання (предмет переживання) життєві вибори особистості в різних сферах її самовизначення тощо.

Основними аспектами аксіологічної психології особистості визначають культурно-історичний, психодинамічний, феноменологічно-рефлексивний [5, с. 10], які в контексті нашого дослідження мають певні особливості:

– *культурно-історичний* аспект передбачає відстеження процесу присвоєння педагогом заданих суспільством духовних

цінностей як зразків соціально бажаної поведінки вчителя-майстра;

– *психодинамічний* аспект відображає зворотний бік аксіогенезу в напрямі формування професійної майстерності як знаходження шляхів актуалізації вроджених духовних інтенцій у просторі професійних зв'язків майбутнього вчителя-майстра;

– *феноменологічно-рефлексивний* аспект являє собою взаємне проникнення обох вищеназваних напрямів дослідження і заснований на уявленні про нерозривну єдність об'єктивних і суб'єктивних джерел аксіогенезу особистості вчителя та їх представленість у внутрішньому (феноменальному) світі людини, вищим проявом якого є ціннісно-сміслова свідомість педагога-майстра з притаманними їй рефлексивними атрибутами.

У зв'язку з цим зміст цільового (досягнення майстерності у професії) та діяльнісного аспектів (виявлення активності в опануванні основами педагогічної майстерності) у професійній діяльності вчителя визначається його спрямованістю на актуалізацію, осмислення, визначення і визнання професійних цінностей як основи для формування педагогічної майстерності. Роль зв'язуючого механізму між суто практичною і творчо-майстерною діяльністю вчителя виконує аксіологічний, або ціннісний, підхід, що є своєрідним «містком» між теорією і практикою роботи вчителя та педагогічною майстерністю.

Аксіологічний підхід органічно властивий гуманістичній педагогіці, оскільки людина розглядається в ній як вища цінність суспільства і самоціль суспільного розвитку. Гуманістична ціннісна орієнтація інтерпретується В. Сластьоніним як «аксіологічна пружина», яка активізує усі інші складові системи цінностей. Аксіологічне багатство педагога визначає ефективність і цілеспрямованість відбору і приросту нових цінностей, їх перехід в мотиви поведінки і педагогічні дії.

Таким чином, професійно-мотиваційна спрямованість аксіогенезу студента передбачає виявлення його суб'єктивних здатностей в опануванні основами педагогічної майстерності шляхом ускладнення ціннісних устремлінь студента на засадах досягнення вершин (акме) у майбутній діяльності вчителя. Витоки *акмеологічного підходу* (давньогрец. *акме* –

вища точка, зрілість, найкраща пора, вершина чогось) започатковані з інтегральної науки акмеології, що вивчає феноменологію, закономірності, механізми розвитку особистості в період її найвищої професійної зрілості, тобто вивчає професіоналізм як вищий ступінь розвитку особистості.

Аксіо-акмеологічна професійна мотивація майбутнього вчителя для оволодіння основами педагогічної майстерності передбачає інтеграцію аксіологічного підходу з акмеологічним, які розглядаються науковцями як відображення вчення про досягнення певних вершин, здобутків у процесі професійного розвитку особистості. Дослідниками теоретично обґрунтовано сутність професіогенезу та

досягнення певної «вершинності – вищого рівня досконалості», що є методологічною основою спрямованості у майбутнє, розуміння смислу і стратегії життя. Це дає підстави для переосмислення способів удосконалення професійної підготовки майбутніх фахівців та окреслення перспектив подальшого розвитку особистості на основі цілепокладання, мотивації та формування акме особистості.

Відтак перспективи наукових пошуків у формуванні аксіо-акмеологічної мотивації формування педагогічної майстерності майбутніх учителів початкових класів убачаємо в розробці інноваційних методик, оптимальних для використання у вищій школі.

Література

1. Великий тлумачний словник сучасної української мови / уклад. і голов. ред. В. Т. Бусел. – К. ; Ірпінь : ВТФ «Перун», 2009. – 1736 с.
2. Власюк О. Методологічні основи формування позитивної мотивації у студентів до застосування змісту освіти / О. Власюк, В. Сидоренко // Наукові записки ТНПУ ім. В. Гнатюка. Серія : Педагогіка. – 2008. – № 4. – С. 25–28.
3. Дайнеко В. І. Мотивування освіти – важливий фактор її продуктивності / В. І. Дайнеко // Нові технології навчання. – 1995. – Вип. 14. – С. 45–47.
4. Ильин Е. П. Мотивация и мотивы / Е. П. Ильин. – СПб. : Питер, 2008. – 512 с.
5. Карпенко З. С. Аксіологічна психологія особистості : монографія / З. С. Карпенко. – Івано-Франківськ : Лілея-НВ, 2009. – 512 с.
6. Касьяненко І. Г. Мотивація як засіб формування життєвої компетентності особистості / І. Г. Касьяненко // Педагогіка і психологія формування творчої особистості : проблеми і пошуки : зб. наук. праць. – Київ-Запоріжжя. – 2005. – Вип. 35. – С. 21–25.
7. Ліфарєва Н. В. Психологія особистості : навч. посіб. / Н. В. Ліфарєва. – К. : Центр навч. л-ри, 2003. – 240 с.
8. Мельничук І. М. Теорія і практика професійної підготовки майбутніх соціальних працівників засобами інтерактивних технологій : дис. ... доктора пед. наук : 13.00.04 / Мельничук Ірина Миколаївна. – Тернопіль, 2011. – 584 с.

Telychko N. V., candidate of pedagogic sciences

AXIO-ACMEOLOGICAL MOTIVATION OF PEDAGOGICAL SKILLS OF PRIMARY SCHOOL TEACHERS

The article stated that the issue of professional motivation is considered by researchers in different contexts. The historical approach to the analysis of problems of motivation and motives has made it possible to generalize that the study of these phenomena originates in the scientific literature Aristotle, Democritus, Plato, Socrates etc. The essence of concepts "motive" and "motivation" are concretized. The definitive and terminological analysis of concepts "motive" and "motivation" shows, that the explanation of these terms reveals the essence of motivation as the cause, a cause for action; motivation is defined as a set of motives, motivating, need to prove the commission of some acts. The essence of research and scientific contribution to the development of cognitive, psychoanalytic, biological theories of motivation is considered. It is generalized that professional motivation for forming pedagogical skills of modern teacher provides for forming of its needs and for creative self-actualization and therefore considered by researchers in sense of background of theoretical bases of formation and development of its professional and pedagogical skills and creativity, the development of professional and humanistic teaching motives of modern activity. The specific of axiological and acmeological approaches to pedagogical skills of teachers forming is outlined. It is generalized, that axio-acmeological future teacher professional motivation for learning the basics of pedagogical skills involves the integration of axiological and acmeological approaches, considered by scientists as a valuable attitude of the individual to achieve certain heights in the process of professional development.

Keywords: motive, motivation, axiology, acmeology, axio-acmeological professional motivation.